

Posązek egipski

(Tabl. XXIII)

W zbiorach Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego znajduje się egipski posązek, którego proveniencji nie udało się do tej pory ustalić¹. Wykonany jest z czarnego granitu, wysokość z bazą wynosi 32,6 cm. Posązek jest dobrze zachowany, utracony jedynie nos i lekko starte wargi. Zabytek przedstawia klęczącego mężczyznę z rękami wyciągniętymi wzdłuż ciała i złożonymi na udach. Z tyłu, na plecach postaci, biegnie pionowa listwa, łącząca się u góry bezpośrednio z nakryciem głowy, a u dołu z podstawą w kształcie prostokątnej płytki o lekko zaokrąglonej części frontalnej. Twarz podłużna, niemal prostokątna, o wydatnych policzkach, nos niegdyś masywny, uniesione ku górze kąciki grubych, zaciśniętych warg wywołują uśmiech. Duże, migdałowate oczy, osadzone poziomo, niezbyt głęboko. Ciężkie, nabrzmiałe powieki. Poziome łuki brwiowe umiarkowanie opadają w kierunku skroni. Podbródek silny, masywny, słabo wyodrębniony. Gładka peruka mocno przylega do czoła, łagodnymi skłonami opada na boki i z tyłu na ramiona, nie zakrywając dużych, dobrze wymodelowanych uszu. Tworzy w ten sposób tło, na którym oglądana twarz nabiera powagi i dostojeństwa.

Powierzchnia posągu jest gładka i lśniąca, nie ulega jednak wątpliwości, że zabytek nasz (a właściwie jego dolna partia) nie przeszedł przez ostatnie stadium obróbki: nie wydobyto rytých zazwyczaj delikatnymi liniami fałdów przepaski biodrowej oraz inskrypcji na listwie z tyłu postaci i wokół bazy.

Proporcje figurki są dość masywne – szerokie ramiona, silne, muskularne ręce i nogi; całość traktowana jest jednak z wielką dbałością o doskonałą formę. Płynnie przenikają się linie płaszczyzn tworzących mięśnie piersi i ramion. W ciekawy spo-

---

¹ Nr inw. 562. Jego pochodzenie łączyć można z dużym prawdopodobieństwem z kolekcją Mikołaja Wisłockiego (1821–1886). Na temat krakowskiej figurki zob. także J. Śliwa, *Une contribution à l'iconographie du roi et du seigneur dans l'Égypte ancienne*, „Études et Travaux” [1]. Travaux du Centre d'Archeologie Méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences, Tome 3, Warszawa 1966, s. 33–36 oraz idem, *Posązek egipski z Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Meander” 28, 1973, s. 418–421.

sób potraktowane są niektóre szczegóły dolnej partii posagu: silnie schematyzowane dłonie o zupełnie prostych palcach, prawie kwadratowa płaszczyzna kolan, a przede wszystkim nieproporcjonalnie duże, stylizowane stopy o wachlarzowato rozłożonych palcach. Na uwagę zasługuje też sposób wymodelowania łydki – zaznaczenie podłużnego pasma mięśni biegnących od kostki w kierunku kolana.

Połączenie w omawianym obiekcie tendencji naturalistycznych i dość daleko posuniętej stylizacji jest charakterystyczne dla plastyki Epoki Późnej². Rzeźba zajmuje w sztuce tego okresu szczególne miejsce. Już w czasie panowania dynastii XXV (747–656 p.n.e.), założonej przez władców kuszyckich, zaczyna dominować nad pozostałymi gałęziami sztuki³. Jej cechą zasadniczą jest dążność do oddania konkretnej rzeczywistości, połączonej z bardzo realistyczną charakterystyką⁴. Spotykamy wtedy często portrety władców i wielmożów o wyraźnych etiopskich cechach etnicznych⁵. W okresie panowania XXVI dynastii (664–525 p.n.e.), tzw. renesansu saickiego, oficjalnie panuje inna maniera, której przykładami są idealizowane posągi królów i przedstawiciele arystokracji – chłodne, z umownymi uśmiechami na jednakowych twarzach i z równie umownym traktowaniem ciał⁶. Jest to rezultat świadomej archaizacji – artysta szuka wzorów w rzeźbach minionych epok Starego i Średniego Państwa. Przy pomocy ulepszonych środków technicznych i zwiększonego doświadczenia tworzy całość bardziej harmonijną, linie płaszczyzn swobodnie przechodzą jedna w drugą, łagodnie opracowane mięśnie kontrastują z napiętymi mięśniami i ostrymi liniami posągów Starego Państwa. Ośrodek w Sais reprezentuje kierunek oficjalny – archaizujący, którego wytwory obok cech wzmiankowanych wyżej charakteryzują techniczna perfekcja, doskonały połysk posągów oraz zamiłowanie do twardych materiałów (czarny lub zielony łupek i bazalt)⁷. Współcześnie w Górnym Egipcie, w Tebach, można wyróżnić drugi nurt, charakteryzujący się kontynuacją naturalistycznych tendencji XXV dynastii⁸. Posągów wykonanych przez artystów tej szkoły jest znacznie mniej. Różne warianty postaci klęczącej są w rzeźbie Epoki Późnej, a specjalnie w czasie panowania XXVI dynastii bardzo popularne⁹. Przedstawiano w ten sposób władców, kapłanów i urzędników dworskich.

² *Egyptian Sculpture of the Late Period*, Catalogue compiled by B. Von Bothmer in collaboration with H. de Meulenaere, H. W. Müller, edited by E. Riefstahl, The Brooklyn Museum, New York 1960, s. XXXV.

³ Por. np. *Egyptian Sculpture of the Late Period*, s. XXXIII.

⁴ Znaczenie tych tendencji jasno ujmują autorzy wymienionego wyżej katalogu: „To the influence of Egyptian realism thus developed we owe some Hellenistic and many fine Roman portraits” (s. XXXIII).

⁵ V. V. Pavlov, *K voprosu o skul' pturnom portrete efiopskogo perioda*, VDI 1946, s. 153–158.

⁶ M. E. Mat'e, *Iskusstvo drevnego Egipta*, Leningrad 1961, s. 499.

⁷ K. Bosse, *Die menschliche Figur in der Rundplastik der ägyptischen Spätzeit von der XXII bis zur XXX. Dynastie* („Ägyptologische Forschungen”, Heft 1), Glückstadt 1936, s. 89.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

Do naszej figurki szczególnie zbliżone są dwa zabytki: z Moskwy i Baltimore. Bazaltowy posązek klęczącego arcykapłana Pefii z Moskwy, trzymającego przed sobą figurkę Ozyrysa, datowany jest na okres panowania XXVI dynastii¹⁰. Podobne są wymiary obu posązków. Identyczny jest modelunek, sposób wydobywania muskulatury, nawet podłużne mięśnie łydki, charakterystyczny sposób przedstawienia palców nóg i rąk. Natomiast twarz zabytku moskiewskiego jest przykładem oficjalnego nurtu w rzeźbie XXVI dynastii (spokojna, uśmiechnięta, właściwie bez wyrazu i cech indywidualnych), podczas gdy nasz zabytek reprezentuje inny kierunek. Już w opisie zwrócono uwagę na wydatne policzki, szeroki nos, grube wargi, duże gałki oczne i nabrzmiałe powieki. Twarz naszej figurki mimo pewnej umiarkowanej stylizacji zbliżona jest pod tym względem na przykład do licznych portretów Montuemhata, dostojnika z czasów XXV i XXVI dynastii. Wystarczy tu przytoczyć chociażby jego głowę z Kairu, aby dostrzec dość znaczne podobieństwo, oczywiście, w ramach ogólnego typu¹¹. Cechy te pozwalają prawdopodobnie zaliczyć nasz zabytek właśnie do górnoegipskiego kręgu rzeźby saickiej, szczególnie aktywnego w początkach panowania XXVI dynastii.

Posązek klęczącego Horwedży z Baltimore¹², datowany również na okres panowania XXVI dynastii (nawet dokładniej na lata 650–600), wykazuje te same cechy stylistyczne co zabytki z Krakowa i Moskwy – sposób potraktowania palców rąk i nóg, modelunek ciała (mięśnie łydki). Do zabytku krakowskiego zbliżają go indywidualne cechy uwidocznione w opracowaniu twarzy, znacznie silniej podkreślone niż w interesującym nas obiekcie. Na datowanie figurki ze zbiorów krakowskich na okres XXVI dynastii wskazuje także popularny w tym okresie kształt peruki¹³.

W trakcie badań misji włoskiej, prowadzonych w Bakchias w oazie Fajum (kampania 1999), odkryto dolną część bazaltowej figurki, ukazującą analogiczną klęczącą postać wykazującą zbliżone cechy stylistyczne¹⁴. Zabytek znaleziony w rzymskim kontekście archeologicznym został jednak datowany zdecydowanie na czasy saickie, w oparciu o kryteria zbliżone do obiektu krakowskiego.

W wyniku przeprowadzonych porównań można figurkę klęczącego mężczyzny ze zbiorów Uniwersytetu Jagiellońskiego uznać z pełnym przekonaniem za dzieło warsztatów egipskich z lat 650–600 p.n.e. (XXVI dynastia, okres tzw. renesansu saickiego).

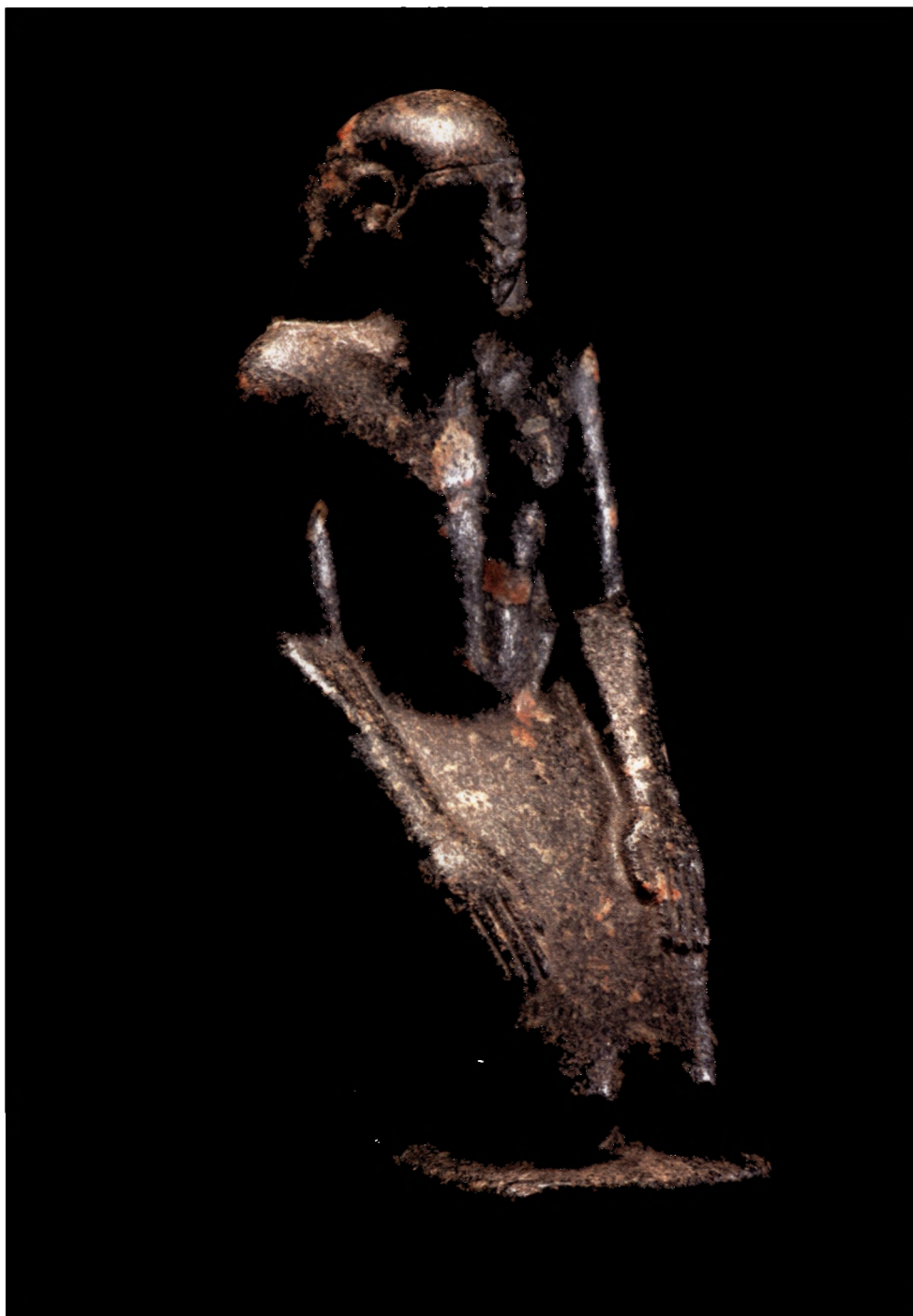
¹⁰ V. V. Pavlov, *Egipetskaia skul'ptura v G.M.I.I. im. A.S. Puškina. Malaia plastika*, Moskwa 1949, s. 76, tabl. 47.

¹¹ Np. W. S. Smith, *The Art and Architecture of Ancient Egypt*, Harmondsworth 1958, tabl. 183; *Egyptian Sculpture of the Late Period*, tabl. 12, fig. 29.

¹² G. Steindorff, *Catalogue of the Egyptian Sculpture in the Walters Art Gallery*, Baltimore 1946, s. 51–52, tabl. XXIV, 154; *Egyptian Sculpture of the Late Period*, s. 44, tabl. 34.

¹³ K. Bosse, *Die menschliche Figur...*, tabl. XVI.

¹⁴ S. Pernigotti, *Una statua egiziana di Bakchias*, [w:] *Les civilisations du Bassin Méditerranéen. Hommages à Joachim Śliwa*, Kraków 2000, s. 185–191.

Tabl. XXIII. Figurka klęczącego mężczyzny. Egipt, XXVI dynastia (ok. 650–600 p.n.e.). Czarny granit, wys. 32,6 cm. *Katalog* 1976, nr 14; por. s. 156-158